

MOTIVES OF MANAGERS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FOR ISSUING FALSE FINANCIAL STATEMENTS

MOTIVI MENADŽERA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA SAČINJAVANJEM LAŽNIH FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA

Dr., Ševala Isaković-Kaplan, docent¹

Abstract:

Financial statement frauds are significantly burden the world economy despite the efforts of many organizations responsible for preventing these frauds. Anti-fraud activities become more difficult because the perpetrators of frauds are not easily distinguishable. It is difficult to recognize a dishonest person versus a honest persons as well as to know in advance when a honest person will become dishonest. An effective fighting of fraud requires understanding why people cheats. This paper seeks to examine the motives of company managers in BiH by issuing false financial statements, as well as possibilities for supervisors in the prevention and detection of these frauds in BiH.

Key words: manager, motive, false financial reporting

Sadržaj:

Uprkos naporima brojnih organizacija prevare u domenu finansijskog izveštavanja i dalje značajno opterećuju svetsku privredu. Borbu protiv prevara dodatno otežava činjenica da počinioce prevara nije lako razlikovati u odnosu na poštena lica kao ni unapred znati kada će neka poštena osoba postati nepoštena. Za potrebe efikasnije borbe protiv prevara nužno je razumeti zašto neko vara. Ovaj rad želi da sagleda motive menadžera preduzeća u BiH za sačinjavanjem lažnih finansijskih izveštaja, kao i mogućnosti nadzornih organa u prevenciji i detekciji ove vrste prevara u BiH.

Ključne reči: menadžer, motiv, lažno finansijsko izveštavanje.

1. UVOD

Udruženje certifikovanih istražioca prevara (eng. Association of Certified Fraud Examiners – ACFE) koje mnogi autori [1] smatraju vodećom organizacijom za istragu prevara kao i obuku istražioca prevara na svetu, u svom Izveštaju o profesionalnoj prevari i zloupotrebi 2014 [2] ukazuje da zloupotreba sredstava predstavlja, kvantitativno gledano, najčešći oblik prevara u svetu sa učešćem od 85% među svim otkrivenim prevarama, rezultirajući prosečnim gubicima od 130.000 \$, ali da, ipak, lažno finansijsko izveštavanje, kvalitativno gledano, sa prosečnim uzrokovanim gubicima od 1.000.000 \$ ima daleko veći negativan utecaj na

---

¹ Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Trg oslobođenja – Alija Izetbegović 1, 71.000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, sevala.isakovic-kaplan@efsa.unsa.ba

prevareno preduzeće kao i celo društvo. Situaciju dodatno zabrinjava činjenica da tri uzastopna posljednja ACFE Izveštaja pokazuju nepovoljan trend rasta učešća slučajeva lažnog finansijskog izveštavanja među otkrivenim prevarama u svetu: od 4,8% u 2010.g., preko 7,8% u 2012.g. do 9% otkrivenih slučajeva lažnog finansijskog izveštavanja u 2014.g. Prethodno navedeno govori da prevare iz domena finansijskog izveštavanja značajno i ozbiljno opterećuju svetsku ekonomiju, kao i da su borci protiv prevara nedovoljno efikasni u svojoj nameri da spreče pojavu istih.

2. POJAM I KARAKTERISTIKE LAŽNOG FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA

Termin prevara, u najširem smislu reči, koristi se za opisivanje svakog pokušaja odstupanja od fer relacije u odnosu između učesnika neke aktivnosti sa namerom ostvarivanja lične koristi. Širok spektar različitih prevara koje se mogu pojaviti u praksi, rezultirale su brojnim podelama prevara u računovodstvenoj teoriji, ali, ipak, kao najzastupljenija, u teoriji i praksi, izdvaja se podela prevara koju u svojim izveštajima koristi ACFE organizacija [2], tj. podela prevara na zloupotrebu zaposlenika, korupciju i lažno finansijsko izveštavanje.

Navedena podela je, u stvari, podela prevara prema kriteriju “protiv koga ili za koga” je prevara počinjena. U tom smislu možemo reći da lažno finansijsko izveštavanje predstavlja prevaru počinjenu u ime preduzeća, za račun preduzeća, a na štetu drugih lica upućenih na poslovanje predmetnog društva. Ovu prevaru čine oni koji su odgovorni za finansijsko izveštavanje u preduzeću, tj. menadžment preduzeća koji uz pomoć računovođa manipulira računovodstvenom evidencijom: pogrešno evidentirajući ili propuštajući evidentirati poslovne događaje u računovodstvenoj evidenciji na temelju koje se sačinjavaju finansijski izveštaji.

Finansijski izveštaji kao strukturirani prikaz finansijskog položaja i uspeha preduzeća pripremaju se i prezentiraju sa ciljem pružanja javnosti informacija o finansijskom položaju, uspehu, novčanim tokovima i promenama u kapitalu pravnog lica, te drugih informacija koje su korisne širem krugu korisnika za potrebe donošenja poslovnih odluka. Ukoliko su informacije prezentirane u finansijskim izveštajima nepotpune i/ili netačne, slika o privrednom subjektu, koja se stiče uvidom u finansijske izveštaje, biće pogrešna, kao i poslovne odluke koje se donose na bazi takvih finansijskih izveštaja.

Istinито finansijsko izveštavanje privrednih subjekata izuzetno je važno za jačanje poverenja među privrednim subjektima, delujući pozitivno na obim realiziranih poslovnih aktivnosti i ostvarene rezultate. S druge strane, zbog lažnih finansijskih izveštaja privrednih društava velike gubitke trpe pojedinci, privreda i celo društvo. Tačan i konačan učinak lažnih finansijskih izveštaja na imovinski status pojedinaca, finansijski rezultat preduzeća, bruto društveni proizvod društva, nije moguće utvrditi zbog brojnih ograničavajućih faktora, a ponajviše zbog činjenice da su brojne prevare u finansijskim izveštajima vešto sakrivene i nikada otkrivene, pa time ni procenjeni njihovi finansijski gubici. Merenja i pretpostavke ACFE organizacije [2] ukazuju da društva širom sveta godišnje izgube prosečno 5% svojih prihoda zbog prevara.

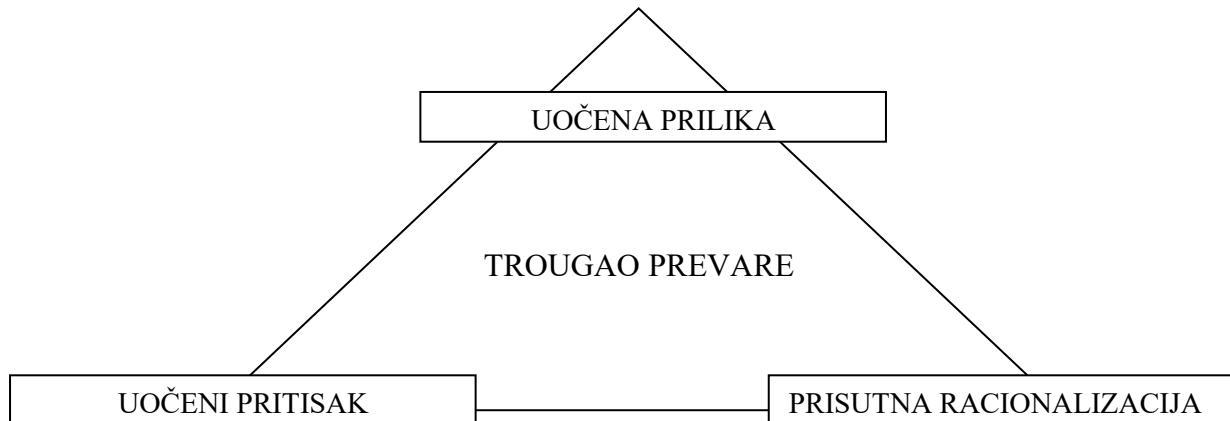
3. MOTIVI ZA SAČINJAVANJE LAŽNIH FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA

U borbi protiv prevara iz domena finansijskog izveštavanja nužno je razumeti zašto neko čini prevaru, odnosno šta motiviše odgovorna lica za finansijsko izveštavanje u društvima da varaju javnost. Istraživanja pokazuju da se počinioci prevara ne razlikuju od poštenih ljudi po izgledu, govoru, obrazovanju ili nekoj drugoj odrednici. Zbog toga je prevarante među

menadžerima kao i njihovim pomagačima, tj. računovođama, teško prepoznati, a nemoguće je unapred predvideti kada će neki poštenu računovođa i menadžer postati nepošten.

Za razumevanje motivacionih faktora koji pokreću ljude na činjenje prevara, istražioci prevara još od 50-tih godina prošlog veka koriste tzv. koncept trougla prevare [3] koji je prikazan na slici 1, i isti počiva na pretpostavci da je za nastanak prevare neophodno ispunjenje tri uslova, a to su:

1. pritisak (potreba);
2. prilika (mogućnost); i
3. racionalizacija (opravdavajući stavovi).

Slika 1. Trougao prevare

Uočeni pritisak, uočena prilika uz prisutnu racionalizaciju odrednice su svake vrste prevare. Efikasna borba protiv prevara zahteva pridavanje adekvatne pažnje svim elementima trougla prevare jer oni su međusobno povezani i uslovljeni, te samo u slučaju njihove interakcije dolazi do prevare. Nažalost, prema [4] revizori ali i druge osobe zadužene za sprečavanje i otkrivanje prevara u finansijskim izveštajima “veruju da mogućnosti za njihovu pojavu mogu biti otklonjene posedovanjem dobrih internih kontrola, pa oni pažnju uglavnom usmeravaju na njihovu primenu. Težište se retko stavlja na motivacione pritiske za vršenje kriminalnih radnji ili opravdavajuće stavove počinioca.”

4. MOTIVACIONI FAKTORI ZA SAČINJAVANJE LAŽNIH FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA U BIH

U cilju sagledavanja problematike izloženosti preduzeća u BiH riziku od lažnog finansijskog izveštavanja, provedeno je istraživanje sa namerom sagledavanja motiva njihovih menadžera za činjenjem navedene vrste prevara. Istraživanje je obuhvatilo 126 ispitanika koji rade neposredno na poslovima iz domena upravljanja, računovodstva i finansijskog izveštavanja u preduzećima.

Prema konceptu trougla prevare, pritisak se smatra žarištem svake prevare i svaki počinioc prevare susreće se sa nekom vrstom pritiska. Lažno finansijsko izveštavanje najčešće je motivisano:

1. pritiscima za iskazivanjem većeg finansijskog rezultata (radi dobijanja kredita od banke, privlačenja novih investitora, ostvarivanja menadžerskih bonusa, prikrivanja gubitka, opstanka u krizi i slično);

2. pritiscima za iskazivanjem nižeg finansijskog rezultata (radi plaćanja nižeg nivoa poreza, odbijanja novih investitora, poticanja postojećih vlasnika na prodaju svog dela kapitala, obezvređivanja preduzeća pred prodaju itd.);
3. pritiscima za ujednačavanjem prihoda, rashoda i finansijskog rezultata po godinama (radi jačanja poverenja investitora u predmetno društvo, jer ekonomski rast preduzeća bez oscilacija stvara dojam sigurnih prinosa na ulaganja u dato društvo bez značajnijih zabeleženih rizika na uložena sredstva); i
4. ostalim pritiscima (npr. radi zaključivanja određenog ugovora).

Odgovori ispitanika na pitanja u vezi identifikacije motiva za činjenje prevara iz domena finansijskog izveštavanja pokazali su, kao što je vidljivo u tabeli 1, da najveći broj menadžera u BiH poseže za računovodstvenim manipulacijama sa namerom iskazivanja većeg finansijskog rezultata (45,59% odgovora), potom slede težnje menadžera za iskazivanjem nižeg finansijskog rezultata od stvarno ostvarenog, dok u najmanjem broju slučajeva menadžment društava u BiH ima za cilj izednačavanje finansijskog rezultata po godinama.

Motivi menadžera	Odgovori ispitanika	Procenat
Iskazivanje većeg finansijskog rezultata	62	45,59
Iskazivanje nižeg finansijskog rezultata	50	36,76
Izednačavanje finansijskog rezultata po godinama	24	17,65
Ukupno	136	100,00

Napomena: Ispitanici su mogli odabrati više ponuđenih odgovora zbog čega je suma dobijenih odgovora (136) veća od ukupnog broja prikupljenih anketnih upitnika (126).

Tabela 1. Motivi menadžera za lažnim finansijskim izveštavanjem u društvima u BiH

Dalja analiza izloženosti menadžera društava u BiH različitim pritiscima za promenom iskazanog nivoa finansijskog rezultata prikazana je u tabeli 2.

Pritisci menadžera		Odgovori ispitanika	Procenat
Iskazivanje većeg finansijskog rezultata	ostvarivanje menadžerskih bonusa	42	29,79
	odobrenje kredita	84	59,57
	povećanje ili održavanje cene dionica na berzi	6	4,26
	ostalo	9	6,38
Ukupno		141	100,00
Iskazivanjem nižeg finansijskog rezultata	plaćanje nižeg nivoa poreza	102	78,46
	prikazivanje preduzeća generalno lošijim	8	6,15
	težnja za opstankom u krizi	16	12,31
	ostalo	4	3,08
Ukupno		130	100,00

Napomena: Ispitanici su mogli odabrati više ponuđenih odgovora zbog čega je suma dobijenih odgovora (141 i 130) veća od ukupnog broja prikupljenih anketnih upitnika (126).

Tabela 2. Pritisci menadžera za lažnim finansijskim izveštavanjem u društvima u BiH

Kao što je vidljivo iz tabele 2, menadžeri u BiH, radi udovoljavanja bankarskim zahtevima prilikom odobravanja kredita, najčešće posežu za kreiranjem imaginarnog finansijskog rezultata (skoro 60% ispitanika deli ovaj stav). S druge strane, blizu 80% ispitanika odgovorilo je da posežu za iskazivanjem nižeg finansijskog rezultata radi izbegavanja plaćanja poreskih obaveza. Iako je stopa poreza na dobit u BiH relativno niska (10%), ljudi su skloni traženju načina za umanjeње i ove vrednosti. Razlozi za ovakav način razmišljanja

menadžmenta/vlasnika društava su brojni: od nezadovoljstva radom državnih organa, preko razmišljanja da brojne obaveze prema državi značajno opterećuju poslovanje preduzeća, tako da na kraju poslovnog perioda na obavezu poreza na dobit gledaju kao na „dodatnu kap koja preleva čašu“ i na bilo koji način nastoje umanjiti njenu vrednost, do razloga koji su čisto psihološkog karaktera i sklonosti ljudi ka prevarama.

Uočena prilika za činjenje prevare uz mogućnost njenog skrivanja i/ili mogućnost izbegavanja eventualne kazne zbog iste predstavlja drugi element trougla prevare. Prisutna racionalizacija od strane počinioca prevare odnosno odgovarajuće opravdanje za nepošteno ponašanje, je treća komponenta trougla prevare i posljednji motivacioni faktor koji određenu osobu podstiče na činjenje prevare. Bez obzira da li je osoba primarni organizator prevare ili je uvučena u prevaru na nagovor drugih ljudi, ona sebe ne vidi kao kriminalca ili kao lošu osobu i uvek ima odgovarajuće opravdanje za svoje ponašanje, kao što je uverenje da uzima novac koji joj preduzeće već duguje ili da za svoj rad nije adekvatno plaćena od strane preduzeća itd.

Odgovori ispitanika na temu razloga koji doprinose činjenju prevara iz domena finansijskog izveštavanja u društvima BiH predstavljani su u tabeli 3.

<i>Ponudeni odgovori</i>	<i>Odgovori ispitanika</i>	<i>Procenat</i>
nedovoljno uređena zakonska regulativa	68	40,48
nedovoljna educiranost računovođa	18	10,71
neotkrivanje prevara i neadekvatno sankcionisanje počinioca prevara	78	46,43
ostalo	4	2,38
Ukupno	168	100,00

Napomena: Ispitanici su mogli odabrati više ponuđenih odgovora zbog čega je suma dobijenih odgovora (168) veća od ukupnog broja prikupljenih anketnih upitnika (126).

Tabela 3. Percepcija menadžera u pogledu mogućnosti za sačinjavanjem lažnih finansijskih izveštaja društava u BiH

Kao što je vidljivo iz tabele 3, manipulacijama u procesu finansijskog izveštavanja društava u BiH, u najvećoj meri doprinosi neotkrivanje prevara i izostanak sankcija za počinioce prevara (46,43% odgovora) a potom nedovoljno uređena zakonska regulativa (40,48% odgovora). Navedeni odgovori ispitanika potvrđuju teze iz teorijskog koncepta trougla prevare, tj. da prevarama u području finansijskog izveštavanja uz postojanje odgovarajućih pritisaka doprinosi racionalizacija prevara od strane računovođe, te prilike za pojavu istih zbog nedovoljno uređene zakonske regulative za područje finansijskog izveštavanja u BiH.

5. ZAKLJUČAK

Uočeni pritisak, uočena prilika uz prisutnu racionalizaciju odrednice su svake vrste prevare. Nažalost, revizori ali i druge osobe zadužene za sprečavanje i otkrivanje prevara u finansijskim izveštajima pažnju uglavnom usmeravaju na procenu efikasnosti sistema internih kontrola u društvu verujući da će isti eliminisati prilike za pojavu prevara u društvima. Nažalost, bez obzira koliko dobro bila zamišljena funkcija interne kontrole u društvu, efikasnost realizacije njenih aktivnosti može biti umanjena u praksi kroz različite aktivnosti zaobilaženja njenog sistema od strane menadžmenta. Stoga efikasna borba protiv prevara u finansijskim izveštajima zahteva pridavanje adekvatne pažnje svim elementima trougla prevare jer oni su međusobno povezani i uslovljeni, te samo u slučaju njihove interakcije dolazi do prevare.

LITERATURA

- [1] Singleton, T. W., Singleton A. J. (2010). *Fraud auditing and forensic accounting*. Fourth edition, John Wiley & Sons., pp. 34.
- [2] ACFE - Association of Certified Fraud Examiners, (2014). *Izveštaj o profesionalnoj prevari i zloupotrebi 2014.*, pp. 4., 12. dostupno na: <http://www.acfe.com/rtn/docs/2014-report-to-nations.pdf>, [pristupljeno 05.02.2015.]
- [3] Dorminey, W. J., Scott F. A., Kranacher M., Riley A.R. (2011). *Beyond the Fraud Triangle Enhancing Deterrence of Economic Crimes*. *Fraud Magazine*. Vol.26, No.5 pp. 21.
- [4] Petković, A. (2010). *Forenzička revizija: Kriminalne radnje u finansijskim izveštajima.*, Novi Sad, pp. 25.